

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Râsim, *Menâkıb-ı İslâm*, İstanbul 1325-26, I-II; a.mlf., *Muharrir Bu Ya*, İstanbul 1926, s. 337-347; Şerif Aktaş, *Ahmed Râsim'in Eserlerinde İstanbul*, İstanbul 1988, s. 631-669.

MUSTAFA UZUN

MENÂKİBNÂME

(مناقب نامه)

Velilerin daha çok kerametlerinin anlatıldığı eserlerin genel adı.

Sözlükte “övünülecek güzel iş, hareket” mânâsına gelen **menkabe** (menkibe) kelimesinin çoğulu olan **menâkıb** bu anlamıyla ilk defa, III. (IX.) yüzyıldan itibaren yazılan hadis kitaplarında Hz. Peygamber’in ashabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adı olarak (Kı-tâbü'l-Menâkıb) kullanılmaya başlanmıştır. Menâkıb kelimesinin ayrıca halifeler (İbnü'l-Cezerî, *Esne'l-me'tâlib fî menâkıbi Seyyidînâ 'Alî b. Ebî Tâlib*), bir kabile veya soy (İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü âli Ebî Tâlib*), mezhep imamı (Menâkıbü'l-İmâmî'l-A'zam) hakkında yazılan eserlerle kutsal şehirleri tasvir eden metinlerin (*Menâkıb-ı Mekke-i Mükerrreme*, *Menâkıb-ı Kudûs-ı Şerîf*) adında hadis kitaplarındaki gibi “fazilet” mânâsında geçtiği görülmektedir.

Tasavvufun III. (IX.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkibe kelimesi sûfilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmış, bu alanda III. (IX.) yüzyılda kaleme alınan *Tabakâtü's-sûfiyye* (Sülemî), *Keşfü'l-mahcûb* (Hücvârî), *er-Risâle* (Kuşeyrî) gibi tasavvufî eserlerde Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hafs el-Haddâd gibi sûfilerin hikmetli sözlerine ve faziletli davranışlarına yer verilmiştir. Ayrıca *Târîhu Bağdâd*, *Târîhu Buḥârâ* gibi bölge ve şehir tarihlerinde buralarda yetişen sûfiler hakkında bilgi verilirken onların menkıbelerine temas edilmiştir. V. (XI.) yüzyıldan itibaren Kâdiriyye ve Rifâiyye gibi ilk büyük tarikatların teşekkül etmesiyle birlikte menkıbenin muhtevasına “kerâmet” kavramı da eklenmiş, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî gibi tarikat pîrleri veliler için vefatlarının ardından yazılan eserlerde gösterdikleri kerametlerin anlatılmaya başlanmasıyla menkibe kelimesi giderek kerametle aynı anlamda kullanılır olmuş, böylece bir tasavvufî tür olarak menâkıb

metinleri (menâkıbnâme) ve menâkıb yazma geleneği ortaya çıkmıştır. Sûfî olmayan müelliflerden Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Ömer, Ömer b. Abdülazîz, Hasan-ı Basrî ve Ahmed b. Hanbel'in biyografileriyle ilgili *Menâkıb* adlı eserleri yanında Ma'rûf-i Kerhî'ye dair onun kerametlerini de anlattığı kitabına *Menâkıb* adını verdiği, Muhammed b. Münevver'in Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'a dair menâkıbının *Esrârü't-tevhîd fî makâmâtî's-Şeyḥ Ebî Sa'îd*, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'nin Ahmed er-Rifâî'ye dair menâkıbının *Sevâdü'l-'ayneyn fî menâkıbi'l-ğavṣ Ebi'l-'Alemeyn*, Şattanûfî'nin Abdülkâdir-i Geylânî'ye dair menâkıbının *Behcetü'l-esrâr* adını taşıdığı, böylece bu dönemde tasavvufî çevreler dışında da menâkıb yazıldığı, tasavvufî çevrelerinde kaleme alınan menâkıb niteliği taşıyan eserlere başka adlar da verildiği görülmektedir. Menâkıb kelimesi sonraki dönemlerde sadece tasavvufî nitelik taşıyan menâkıb kitapları için kullanılmış, VI. (XII.) yüzyıldan itibaren tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenip İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamasından sonra hemen her tarikatın piri, tarikatın tanınmış şeyhleri veya genellikle sûfiler hakkında menâkıb kitapları yazılmıştır. Menâkıb adı dışında ayrıca “tezkiye” (Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*), “reşehât” (Safî, *Reşehâtü'l-'aynû'l-hayât*), “makâmât” (*Makâmât-ı Yûsuf Hemedânî*), “nefehât” (Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns*) gibi farklı isimler de verilmekle birlikte menâkıb niteliği taşıyan eserlerin yazılmasına günümüze kadar devam edilmiştir.

Temel unsuru keramet ve onu gösteren velilerin yüceltilmesi olan menâkıb kitapları başlangıçta sadece tarikat pîrleri için yazılmış, zamanla muhtevası tarikat içinde önemli yere sahip şeyhleri, tarikatın silsilesinde yer alan diğer sûfileri ve şeyhin halifeleriyle şeyh ailelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca bir bölge veya şehirde yaşayan velilerin menkıbelerinin anlatıldığı *Menâkıb-ı Evliyâ'-i Mısır*, *Tezkire-i Evliyâ'-i Bağdâd*, *Menâkıb-ı Evliyâ'-i Bağdâd* gibi eserler kaleme alınmıştır.

Osmanlı devrinde padişah, sadrazam, vezirlerin hayatlarına ve kahramanlıklarına dair yazılan eserlere de (*Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Velî*, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, *Mecmûa-i Menâkıb-ı Vüzerâ*) menâkıb adı verilmiştir. Yahşi Fakih'in ilk Osmanlı tarihi olarak kabul edilen kitabı *Menâkıbnâme* adını taşımaktadır. An-

cak bu eserlerin yukarıda anlatılan türü ifade etmediği açıktır.

Evliya menkıbeleri masal, efsane ve destan gibi olağan üstü olayların anlatıldığı edebî türler içinde değerlendirilmekle birlikte konularının gerçek ve kutsal kişiler (veliler) olması, bunların yaşadıkları zaman ve mekânın bilinmesi, anlatılan olayın gerçek olduğuna inanılması, sade bir üslûpla yazılmış olmaları itibarıyla diğer türlerden ayrılır (Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 34). Menâkıb kitapları, kerametleri nakledilen velinin yüceliğini müridlere anlatarak onun tarikata daha sıkı şekilde bağlanmasını sağlamak, tarikata yaygınlık kazandırmak amacıyla genellikle o tarikatın mensuplarından biri tarafından sözlü gelenek ve yazılı kaynakların derlenmesiyle meydana getirilir. Bir tek veliyi (Kutbuddin el-Yûnî'nî, *Menâkıbü's-Şeyḥ 'Abdilkâdir el-Gilânî*) veya bir tarikata mensup velileri (Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-'ârifin*) anlatan menâkıblar yanında farklı dönemlerde yaşamış çeşitli tarikatlara mensup velileri (Nebhânî, *Câmî'ü kerâmâtî'l-evliyâ*) anlatan menâkıbnâme niteliğinde kitaplar da vardır.

Bu tür kitaplara Türk kültüründe genellikle menâkıbnâme adı verilmiştir. Ayrıca “tezkiye” (*Tezkire-i Satuk Buğra Han*), “kerâmât” (*Kerâmât-ı Ahî Evran*) ve “vilâyetnâme” (*Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş*) kelimeleri de menâkıbnâme yerine kullanılmıştır. Kahramanların hayat ve maceralarından, olağan üstü kuvvetlerinden bahseden *Battalnâme*, *Dânişmendnâme*, *Saltuknâme* gibi dinî-destanî eserleri de menâkıbnâme türü içinde değerlendirenler vardır. Bu bağlamda V. (XI.) yüzyılda telif edilen ve Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın hayatını anlatan, ancak asıl nüshası günümüze ulaşmayan *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'ın, kahramanı olan hükümdarın kerametler gösteren bir velî hüviyetinde olması ve eserdeki menkıbelerin tam anlamıyla birer evliya menkıbesi özelliği taşıması sebebiyle ilk Türk menâkıbnâmesi sayılabileceği belirtilmektedir. Tasavvufun yanı sıra şamanların ruh ve cinlerle mücadelelerini, öbür dünyaya gidip gizli güçlerle temas kurmalarını anlatan hikâyeleri ihtiva eden eski Türk efsane ve destanlarıyla Orta Asya'da Türkler ve bilhassa Uygurlar arasında kabul gören Budizm'deki olağan üstü güçlere sahip “aziz” telakkisi, ayrıca İslâmiyet'i yaymaya çalışan İranlı mutasavvıfların tasavvuf kaynaklarındaki

menkıbeleri Türkler'e nakletmeleri, yeni müslüman olan Türk çevrelerinde evliya menkıbelerinin teşekkülünde ve yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Türkler arasında *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'dan sonra ilk olarak Türkistanlı mutasavvıf Hoca Ahmed Yesevî ile ilgili menâkıbnâmeler yazılmıştır. Bunlardan en eskisi Sığnâkî'nin (ö. 711/1311[?]) Ahmed Yesevî'nin hayatını, şahsiyetini ve halk arasında yaşayan rivayetleri anlatan *Menâkıb-ı Ahmed Yesevî* adlı eserdir (Tosun, III/1 [1988], s. 73-81). Sadreddin Konevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî, Fahreddîn-i Irâkî, Necmeddîn-i Dâye gibi sûfilerin yaşadığı, önemli tasavvufî eserlerin telif edildiği Anadolu Selçukluları devrinde birçok menâkıbnâme yazılmıştır. Bunlardan ikisi dönemin önemli ismi Mevlânâ ve ailesi hakkındadır. Birinci eser Ferîdûn-i Sipehsâlâr'ın Mevlânâ'dan, babasından, hocaları ve müridlerinden bahseden *Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*'dır. İkincisi VIII. (XIV.) yüzyılda Ahmed Eflâkî tarafından kaleme alınan *Menâkıbü'l-ʿârifin*'dir. Mevlânâ'nın torunu Ârif Çelebi'nin müridi olan Eflâkî şeyhinin isteği üzerine yazdığı eserinde Mevlânâ'dan, hocalarından ve halifelerinden bahsetmiştir.

VII. (XIII.) yüzyılda Abdülkerîm b. Şeyh Mûsâ'nın Konya ve Akşehir civarında yaşadığı bilinen Seyyid Hârûn'a dair *Menâkıb-ı (Makâlât-ı) Seyyid Hârûn-ı Velî*, Sadreddin Konevî hakkındaki *Menâkıb-ı Sadreddîn-i Konevî*, Baba İlyas ve Hacı Bektâş-ı Velî ile görüştüğü bilinen Mahmûd-ı Hayrânî'nin menkıbelerinin toplandığı, günümüze ulaşmayan *Menâkıb-ı Seyyid Mahmud Hayrânî* ile Amasya ve Tokat civarında yaşadığı bilinen Seyyid Ahmed-i Küçük Rifâî adına yazılan menâkıbnâme ve Gülşehrî'nin *Kerâmât-ı Ahî Evran*'ı da bu döneme ait eserlerdir.

Anadolu beylikleri zamanında menâkıbnâme türü eserler yazılmaya devam etmiş, Elvan Çelebi, Baba İlyas, Dede Garkın ve Âşık Paşa'nın menkıbelerinden bahsettiği önemli eseri *Menâkıbü'l-kudsiyye fi menâsibi'l-ünsiyye*'yi, Hatîb-i Fârsî de Kalenderîliğin piri Cemâleddîn-i Sâvî'nin hayatını ve menkıbelerini anlattığı *Menâkıb-ı Cemâleddîn-i Sâvî*'yi bu devirde yazmışlardır.

Osmanlı döneminde farklı türde menâkıbnâme örnekleri görülür. Battalname ve Dânişmendnâme türünün son halkası

olan Ebülhayr Rûmî'nin *Saltuknâme*'si bu devirde kaleme alınmıştır. Ebülhayr Rûmî, Cem Sultan'ın emriyle 1480'lerde yazdığı *Saltuknâme*'de Sarı Saltuk'un Rumeli'nin fethinde gösterdiği kahramanlıkları ve olağan üstü güçlerle mücadelelerini anlatmaktadır.

"Vilâyetnâme" adı verilen Bektaşî menâkıbnâmeleri IX. (XV.) yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Uzun Firdevsî tarafından yazıldığı tahmin edilen ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatını, devlet adamları ve âlimlerle ilişkilerini, Sulucakarahöyük'e yerleşmesini ve ölümünü anlatan *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş Velî* bu türün en tanınmış örneğidir. *Vilâyetnâme-i Abdal Mûsâ*, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, *Vilâyetnâme-i Sultan Şücaeddin*, *Vilâyetnâme-i Otman Baba* ve *Vilâyetnâme-i Koyun Baba* Bektaşî geleneği içinde ortaya çıkan diğer menâkıbnâmeler arasında zikredilebilir.

IX. (XV.) yüzyılda Anadolu'da tarikatların iyice yayılmasına paralel olarak menâkıbnâme yazımında belirgin bir artış görülmüştür. Şeyh Bedreddin Simâvî'nin torunu Halîl b. İsmail'in Şeyh Bedreddin'e yönelik iddialara cevap niteliği taşıyan *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin İbn Kâdî İsrâîl*'i, Fâtih Sultan Mehmed döneminin Halvetî şeyhlerinden Kemal Ümmî'nin hayatının anlatıldığı, Âşık Ahmed tarafından kaleme alınan *Menâkıb-ı Kemal Ümmî*, Emîr Sultan Tekkesi postnişinlerinden Yahyâ b. Bahşî'nin yazdığı *Menâkıb-ı Emîr Sultan (Menâkıb-ı Cevâhir)* XV. yüzyıla ait önemli eserlerdir.

X. (XVI.) yüzyılda Emîr Sultan adına Ni'metullah Efendi, Mehmed Şevki, Senâî Çelebi ve Zeynelâbidîn b. Hacı Kâsım tarafından dört ayrı menâkıbnâme kaleme alınmıştır. Muhyî'î Gülşenî'nin *Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî*'si, anonim *Menâkıb-ı Şeyh Safiyyeddîn-i Erdebili*, Enîsî'nin *Menâkıb-ı Akşemseddin*'i, *Menâkıb-ı Kaygusuz Baba*, Hoca İbrâhîm'in *Menâkıb-ı Pîrî Baba*'sı, Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'i, Hâzinî'nin *Cevâhirü'l-ebrâr*'ı XVI. yüzyılda yazılan diğer önemli menâkıbnâmelerdir.

XI-XII. (XVII-XVIII.) yüzyıllarda kaleme alınan menâkıbnâme sayısında büyük bir artış görülmektedir. Anonim *Menâkıb-ı Şeyh Üftâde*, Ömer Fuâdî'nin *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî*'si, Şeyh Lutfi'nin Ni-yâzi-i Mısıri'ye dair *Tuhfetü'l-asrî fi menâkıbi'l-Mısıri*'si, Abdürrezzak Efendi'nin *Tuhfetü'l-ahbâb fi Menâkıbı Şeyh Vefâsı* ve *Menâkıb-ı Emîr Buhârî*'si, Hasîb Üsküdârî'nin *Menâkıb-ı Şeyh*

Mehmed Emin Tokadî'si, İbrâhîm Has'ın Şeyh Karabâş-ı Velî'nin halifesi Hasan Ünsî'nin menkıbelerinden bahseden *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi*'si, Mehmed Dâî'nin Beşiktâşi Yahyâ Efendi'ye dair menâkıbı bu dönemde yazılan eserlerden bazılarıdır. XVII ve XVIII. yüzyıllarda aynı tarikat mensup velîlere dair tarikat menâkıbnâmeleri de kaleme alınmıştır. Bu türün başlıca eserleri şunlardır: Münîrî Belgradî, *Silsiletü'l-mukarrebîn ve menâkıbi'l-müttekin*; Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*; Yûsuf Sinan Efendi, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*; Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân*; İsmâil Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*; Şeyh Mehmed Nazmî, *Hediyyetü'l-ihvân*. Osmanlı döneminde Anadolu dışında özellikle İran sahasında Nakşibendiyye ve Kâdiriyye gibi tarikatlar faaliyet göstermiş, bu tarikatlara mensup şeyhler hakkında Kâşîfî'nin *Reşehât*'ı başta olmak üzere menâkıbnâmeler kaleme alınmıştır (Storey, s. 981-1067).

Türk tarihçilerinin büyük çoğunluğu menâkıbnâmeleri olağan üstü olaylarla dolu, gerçekte ilgisi bulunmayan eserler olarak gördüğünden bunları tarihî kaynak olarak kabul etmemiştir. Avrupa'da ise hristiyan azizlerinin hayatına dair eserler eski dönemlerden itibaren yaygın biçimde kullanılmış, özellikle XIX. yüzyıldan sonra bu tür kitaplar "hagiographie" adı altında toplanmış, dikkatli bir tenkitten geçirilerek din, tarih, sosyoloji gibi alanlarda istifadeye sunulmuştur.

Türk tarihçiliğinde evliya menâkıbnâmelerini bu anlamda ilk defa M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Ahmed Yesevî ile ilgili bölümü yazarken kullanmıştır. Köprülü, daha sonra "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları" adlı makalesinde (bk. bibl.) menâkıbnâmelerden tarihî kaynak olarak faydalanılmasının gereğinden bahsetmiş, onun ardından Zeki Velidi Togan, Abdülbaki Gölpınarlı, Orhan Köprülü, Agâh Sırrı Levend ve Ahmed Yaşar Ocak bu eserlerin tarih bakımından önemini ortaya koymuştur.

Menâkıbnâmelerden faydalanmak suretiyle bazı tarihî olay ve şahsiyetler hakkında diğer kaynaklarda rastlanmayan bilgilere ulaşmak mümkündür. Menâkıbnâmeler ayrıca dönemin ekonomik, sosyal, kültürel, dinî özelliklerine, gelenek ve göreneklerine dair çok zengin malzeme ihtiva etmektedir. Zeki Velidi Togan, Ba-

hâeddin Nakşibend'in menkıbelerinden hareketle o devirde Çağatay emîrleri arasındaki mücadele ve entrikalar, kıtlık dolayısıyla yükselen ekmek fiyatları ve "adil" adı verilen Hârizm dinarının kullanılması hakkındaki bilgilere ulaştığını belirtmiştir (*Tarihî Usûl*, s. 49-50). *Menâkıbü'l-ârifîn*'den, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Selçuklu ve Moğol hükümdarlarıyla münasebetleri, Baycu ve Geyhatu'nun Konya'yı tahrip etmeleri, dervişlerin yaşıntıları, Selçuklu-Moğol ilişkileri, Mevlevîliğin Bektaşîlik ve diğer tarikatlarla, Mevlânâ'nın torunu Ârif Çelebi'nin Saruhanoğulları ile münasebetleri gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmak mümkündür. *Vilâyetnâme-i Koyun Baba'dan* Osmanlı merkezli olmak üzere Orta Anadolu'daki halkın sosyal ve ekonomik durumu, inançları, şeyhin Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile ilişkileri, *Vilâyetnâme-i Otman Baba'dan* Balkan fetihleri, *Vilâyetnâme-i Abdal Mûsâ'dan* Teke yöresindeki Türkmenler'in hayat tarzları, inançları, içlerinde yaşattıkları İslâm öncesi Türk dönemine ait izler, Bektaşî menâkıbnâmelerinden eski Türk gelenek ve görenekleri, diğer dinlerin Bektaşî menâkıbnâmeleri üzerine etkileri hakkında orijinal bilgiler edinmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919), Ankara 1993, s. 16 vd.; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1980, s. 47-64, 254-260; a.mlf., "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-522; TCYK, s. 443-571; Zeki Velidi Togan, *Tarihî Usûl* (İstanbul 1950), İstanbul 1985, s. 48-50; Orhan F. Köprülü, *Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri* (doktora tezi, 1951), İÜ Ed. Fak., s. 1-8; Storey, *Persian Literature*, London 1972, s. 981-1067; İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamu Oyununu Oluşturana Bir Örnek: Menakib-i Mahmud Paşa-i Veli", Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'ya Armağan, Ankara 1974, s. 459-481; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 128-131; A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 3-16, 70-83; a.mlf., *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1992, tür.yer.; a.mlf., "Battalnâme", *DİA*, V, 206-208; a.mlf., "Dânişmendnâme", a.e., VIII, 478-480; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, s. 427-441; Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, s. 49 vd.; Ahmet T. Karamustafa, "Kalenders, Abdâls, Hayderîs: The Formation of the Bektaşîye in the Sixteenth Century", *Süleymân the Second and his Time* (ed. Halil İnalıcık - Cemal Kafadar), İstanbul 1993, s. 121-129; Fr. Babin-ger, "Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih" (trc. Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet* içinde), İstanbul 1998, s. 147-187; Emine Seval Yardım, *Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle İlgili*

Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi: 1928-1998 (yüksek lisans tezi, 1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-31; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2000, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlılar'da Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed-i Dâği ile Alakalı Menâkıbı", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1997, s. 107-113; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2001, s. 156-202; Ahmet Ocak, *Selçukluların Dinî Siyaseti: 1040-1092*, İstanbul 2002, s. 120-154; W. Hickman, "Ummi Kemal in Anatolian Tradition", *Turcica*, XIV, Paris 1982, s. 155-167; Christopher Melchert, "The Transition from Asceticism to Mysticism at the Middle of the Ninth Century C.E.", *St.I*, LXXXIII/1 (1996), s. 51-70; Necdet Tosun, "Ahmed Yesevî'nin Menâkıbı", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, İstanbul 1988, s. 73-81; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul 2003, s. 102, 138, 147-148; Ahmed Ateş, "Menâkıp", *İA*, VII, 701-702; Jürgen Paul, "Hagiographic Literature", *Elr*, XI, 536-539.

HAŞİM ŞAHİN

MENÂKİBÜ'L-ÂRİFİN

(مناقب العارفين)

Ahmed Eflâkî'nin
(ö. 761/1360)Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî
ve Mevlevî tarikatı hakkında
en geniş bilgileri ihtiva eden
Farsça eseri.

Eflâkî bu kitabını iki defa kaleme almıştır. Şeyhi Ârif Çelebi'nin emri üzerine 718'de (1318) başladığı eserinin ilk redaksiyonunu bir yıl içinde bitirmiş ve onu *Menâkıbü'l-ârifîn ve merâtibü'l-kâşîfîn* diye adlandırmıştır. Bir taslak niteliğinde olan bu çalışmasını derlediği yeni malzeme ile genişleterek 754'te (1353) tamamlamış ve bu defa kitaba *Menâkıbü'l-ârifîn* adını vermiştir. Eflâkî, ismini belirtmeden *Risâle-i Feridûn Sipehsâlâr'dan* başka Sultan Veled'in *Velednâme*, *Rebabnâme*, *İntihânâme* ve *Ma'ârif-i*, Bahâeddin Veled'in *Ma'ârif-i*, Şems-i Tebrîzî'nin *Maqâlâtı* ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Fihî mâ fih* ve *Mektûbâtı*ni kaynak olarak kullanmıştır. Bir girişle on bölümden (fasıl) ibaret olan bu ikinci redaksiyonda ilk dokuz bölüm sırasıyla Mevlânâ'nın babası Sultânülulemâ Bahâeddin Veled'in, Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, Şems-i Tebrîzî'nin, Selâhaddîn-i Zerkûb'un, Hüsâmeddin Çelebi'nin, Sultan Veled'in, Ârif Çelebi'nin ve Şemseddin Emîr Âbid'in hal tercümelerine ayrılmış, onuncu bölüm Mevlânâ

ve etrafındakilerin çocukları ile tarikat şecerelerine tahsis edilmiştir.

Büyük bir kısmı derleme niteliğinde olmasına rağmen *Menâkıbü'l-ârifîn*'de Mevlânâ ve etrafındakiler hakkında olduğu kadar Anadolu'nun o dönemdeki tarihi, dinî, içtimai ve iktisadî durumuna dair çok önemli bilgilerin verildiği görülmektedir. Ayrıca eserde bölgenin mimarlık tarihi, halıcılık, müzik sanatları hakkında oldukça ilgi çekici kayıtlara rastlanmaktadır. Kitapta derleme bilgilerin yanında müellifin bizzat görerek veya duyararak elde ettiği bilgiler de bulunmaktadır. Eser, dönemin tasavvufî âdâb ve merasimlerini yansıtmaya açısından da özel bir öneme sahiptir.

Menâkıbü'l-ârifîn ilk defa bir yazma nüshasına dayanılarak *Sevânîh-i 'Ömri-i Hazret-i Mevlânâ Rûmî Müsemma be-Menâkıbü'l-ârifîn* adıyla Hindistan'da basılmış (Agra 1897), ikinci ve ilmî neşri ise Türkiye'deki en eski yazmalardan faydalanılarak iki cilt halinde Tahsin Yazıcı tarafından gerçekleştirilmiştir (Ankara 1959, 1961). Abdülvehhâb es-Sâbûnî, ekleme ve çıkarmalarla eseri *Sevâkıbü'l-Menâkıb* adıyla Farsça olarak yeniden kaleme almıştır. Kitabın Türkçe tercümeleri şunlardır: 1. Zâhid b. Ârif tarafından *Mahzenü'l-esrâr* adıyla 803'te (1400-1401) yapılan tercüme. Oldukça sade bir dille gerçekleştirilen bu çeviride anlaşılması güç bazı parçalar atlanmış, bazı manzum parçalar ise nesre çevrilmiştir. 2. Gevrekzâde Hasan, *Tercüme-i Menâkıbü'l-ârifîn*. Manzum kısımlar dışında eserin tam tercümesi olup 1795'te tamamlanmıştır. 3. Abdülbâki Nâsır Dede, *Tercüme-i Menâkıbü'l-ârifîn (Tercüme-i Eflâkî)*. Çeviriye 1793'te başlanmış, 1797'de bitirilmiştir. 4. Tahsin Yazıcı, *Âriflerin Menkıbeleri* (I-II, Ankara 1953-1954; İstanbul 1964-1966, 1972-1973, 1986). Eser bütünyle ele alınıp değerlendirilmiş, metni tahlil ve tenkit edilmiştir.

Eserin eksik tercümelerinin önemlileri arasında Kemal Ahmed Dede'nin *Tercüme-i Menâkıb-ı Sultânü'l-ulemâ ve Mevlânâ Celâleddîn Muhammed ve Hulefâ-yı İşân* adıyla yapılan manzum çevirisi, Naci Fikret Baştağ'ın, Clement Huart'ın Fransızca çevirisinden İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir yazması ile karşılaştırarak yaptığı baştan üç bölümün tercümesi (*Konya Dergisi*'nde 1939'dan 1942'ye kadar tefrika halinde yayımlanmıştır) sayılabilir. Abdülvehhâb es-Sâbûnî'nin *Sevâkıbü'l-Menâkıbı*ni Senâî mahlaslı Derviş Halil *Tercüme-i Se-*